

ԼՈՒՍԻՆԸ

Արեւէն վերջը՝ ուշագրութիւննիս գրաւող աստղը մեր դրացի լուսինն է, որ մեր մոլորակին կցուած կղզիի մը կը նմանի եւ որ երկնաբանական ճամբորդութիւններու գիշերային կայանն է նկատուած :

Լուս գիշերներու մենակեաց ջահն է ան, որուն հանդարտ ու պաղ ցոլքը երազի մը պէս կ'իջնէ քնացած բնութեան վրայ : Երբ դիտենք զայն, այնպէս կ'երեւայ թէ երկնքի բարձունքէն մեզի կը նայի, որովհետեւ իր սկաւառակի գլխաւոր բիծերը դէմքի մը տարտամ արտայայտութիւնն ունին : Առանց ո եւ է դործիքի, պարզ աչքով, եթէ փորձենք զծաղրել, մերթ մութ եւ մերթ փայլուն մասեր կը նըշմարենք հոն, մասեր՝ զորս իւրաքանչիւր ոք իր ձեւովը կը մեկնէ :

Ըստ ոմանց, լուսինն վրայ եղած բիծերը՝ երկու աչք եւ քթի մը ուրուագիւրը կը ներկայացնեն, հետեւաբար մարդկային անորոշ դէմք մը : Շատերն ալ՝ կենդանի մը, մանգաղ մը, իրար համըռուող երկու գլուխներ, փայտի դէզ շալկած մարդ մը, նապաստակ մը եւ վերջապէս շուն մը տեսնել կ'ուզեն հոն : Բայց ընդհանրապէս մարդկային դէմք մը տեսնելու աւելի մեծ հակում մը կայ : Այս տարտամ տեսիլները մէկէն կ'ոչնչանան այն վայրկեանին, երբ ամենափոքր գործիքով՝ աչսինքն փոքր գիտակով մը՝ նայելու ըլլանք. բիծերը որոշ ձեւ մը կ'ստանան եւ անորոշ ամէն տեսիլ յօդս կը ցնդի : Ասկից քանի մը տարի առաջ քաշուած լուսնային լուսանկարին մէջ՝ ոչ մարդկային դէմք կը նշմարուի եւ ոչ ալ շուն կամ նապաստակ կը տեսնուի, բայց միմիայն աշխարհագրական գորշ արտաքին ձեւեր եւ իր ստորին մասին մէջ ալ լուսաւոր կէտ մը, ուրկից կը ցոլանան քանի մը փայլուն խումբեր որոնց մեծ մասը բաւական հեռուն կ'երկարի :

1609ին Կալիլէոսի շինած գործիքներովը՝ առաջին անգամ երբ դիտեցին լուսինը, ուղեցին հասկնալ թէ ի՞նչ էին այն մութ բիծերը, որոնք վերջէն «ծով» կոչուեցան :

Լուսինը ինքնին լոյս չունի եւ զինքը լուսաւորող արեւին շնորհիւն է որ կը փայլի :

Լուսինը՝ իր երկրիս շուրջը դառնալովը միշտ տեղ կը փոխէ արեւին հանդէպ, հետեւաբար իր կիսագունտը աւելի կամ նուազ փայլուն կը տեսնենք, որմէ յառաջ կուգան այն երեւոյթները որոնք արդէն ծանօթ են մեզի : Երբ լուսինը իր լրումին մէջն է, ճիշդ ու ճիշդ արեւին դէմ առ դէմ կը դառնուի, որով իր լուսաւորուած կէսը ամբողջութեամբ

կրնանք տեսնել : Առաջին ու վերջին քառորդներու ատեն լուսինը արեւին հետ ուղիղ անկիւն մը ձեւացնելով՝ քառակուսումի մէջ կը գտնուի եւ այն ատեն լուսաւորուած մակերեսին կէսը միայն կը տեսնենք , այսինքն քառորդ գունտը : Ամենօրեայ երեւոյթներն ալ նոյն կերպով կը բացատրուին : Լուսնին այն մասերը որ արեւէն լուսաւորուած չեն , ինքնին բնաւ ցուր Զուսին : Լուսինն ինքնիրեն մնալով՝ երկրիս նման անլոյս մարմին մըն է :

Լուսինը՝ իր երկրիս շուրջն ըրած պտոյտը 27 օրուան , 7 ժամուան , 43 վայրկեանի եւ 11 երկվայրկեանի մէջ կը կատարէ . բայց որովհետեւ ճիշդ այն ատեն երկիրն ալ արեւին շրջանը կ'ընէ ու արեւին հանդէպ ունեցած դիրքը փոխած է , ուստի՝ լուսինն արեւին ու երկրիս մէջտեղը գտնուելու համար երկու օրուան շրջան մը եւս բոլորելու ստիպուած է , որով լուսնային ամիսը՝ լուսնին աստեղական շրջանէն աւելի երկար կ'ըլլայ : Լուսնային ամիսն է՝ 29 օր , 12 ժամ , 44 վայրկեան եւ 3 երկվայրկեան : Երեւոյթներու յաջորդութեան տեւողութիւնն է այս : Երկրիս շրջանն ըրած պահուն լուսինը՝ մեզի միշտ միեւնոյն երեսը կը ցուցնէ :

Այդ թաւալումը 384,000 քիլօմէթր հեռուէն կը կատարուի : Լուսնին իր ոլորտոյթին վրայ ունեցած արագութիւնն է — երկվայրկեանի մը մէջ մէկ քիլօմէթր . ոսկայն մեր մոլորակին՝ անջրպետին մէջ ունեցած արագութիւնը լուսնէն երեսուն անգամ աւելի է :

Լուսնին հեռաւորութիւնը երկու հազար տարիէ ի վեր ծանօթ է արդէն : 1756ին երկու ֆրանսացի աստղագէտներ՝ Լալանտ եւ Լաքայլ՝ հաստատեցին այդ արագութիւնը , մին Պէրլինէն եւ միւսը Բարեյուսոյ Գլուխէն . երանկիւն մը՝ որուն գագաթն էր Լուսինը : Այդ եռանկիւնով հաստատուեցաւ , որ լուսնին հեռաւորութիւնը՝ երկրիս տրամագծին երեսուն անգամն է , այսինքն երեսուն հաւ երկիրներով շինուած կամուրջ մը պիտի կրնայ մեզ մինչեւ հոն տանիլ . մինչդեռ արեւը երեք հարիւր ութսուն հինգ անգամ աւելի հեռու է :

Լուսնին միջին տրամագիծն է 31' 8" , քիչ պակաս արեւին տրամագիծէն , որուն վրայ խօսած էինք մեր նախորդ յօդուածովը : «Միջին» ըսելնուս պատճառն այն է , որ մեր արբանեակին՝ մեր բոլորտիքն ըրած շրջանը բոլորոշի չէ այլ թերատ : Լուսինը մերթ քիչ մը հեռու է իր միջին տրամագծէն , մերթ քիչ մը մօտ . հետեւաբար՝ երբեմն մեծ կ'երեւայ երբեմն ալ փոքր : Նոյն բանն արեւին համար ալ կը պատահի ու անոր համար է որ արեւին՝ լուսնի միջոցաւ խաւարումները , երբեմն ամբողջական ու երկար են , երբեմն ալ օղակաձեւ : Եթէ լուսնին սկաւառակը արեւին սկաւառակէն մեծ է , արեւին խաւարումն ամբողջական կ'ըլլայ . ընդհակառակը՝ մասնակի կ'ըլլայ , երբ լուսնին սկաւառակը փոքր է :

Լուսնին այս տրամագիծը՝ երկրային տրամագծին երկու հարիւր եօթանասուն երեք հազարերորդը կը ներկայացնէ , այսինքն 3,482 քիլօմէթր :

Լուսնին ծաւալը՝ երկրի ծաւալէն յիսուն անգամ փոքր է . իսկ գալով զանգուածին՝ մեր երկրագունտին ութսուներորդ մասն է : Լուսնին խտութիւնը՝ երկրի խտութեանը հետ բաղդատմամբ՝ 0,615 է , այսինքն ջուրին խտութենէն երեք անգամ աւելի : Լուսնին մակերեւութային ծանրութիւնը շատ տկար է , այսինքն 0,168 :

Այսպէս , լուսնին երկրի մէկ արուարձանը կը սեպուի , որուն փոքրիկ հեռաւորութիւնը՝ արեւելքին մէջ քայլափոխ մըն է : Հեռագիրը մէկ ու կէս երկվայրկեանէն կրնայ հոն հասնիլ , իսկ ուամը՝ ինը օրուան մէջ : Ճեպընթաց կառախմբով 8 ամիս եւ 28 օր պէտք է ճամբորդենք , լուսնինը երկրէս բաժնող անջրպետը կարենալ ճեղքելու համար : Ահաւասիկ հեռաւորութիւն մը , որ արեւին հեռաւորութեանը երեք հարիւր ութսուն հինգերորդ եւ երկրի ամենէն մօտաւոր աստղերուն հեռաւորութեանը հարիւր միլիոներորդ մասն է միայն : Շատեր կան , որ երկրի վրայ կրցած են ընել լուսնին ու մեր միջեւ գտնուած ճամբան :

Այս մեծ մօտաւորութեան պատճառով՝ երկնային աշխարհներու մէջ մեզի ամենէն ծանօթը լուսնինն է , որուն աշխարհագրական , կամ լուսն է ըսել , լուսնագրական քարտէսը գծադրուած է արդէն երկու դարէ ի վեր , նախ՝ իբր անորոշ ուրուագիր , յետոյ՝ աւելի մանրամասն : Իսկ այսօր կատարեալ ճշդութեամբ գծադրուած լուսնային քարտէսներունինք , որ մեր երկրային քարտէսներու հետ կրնան մրցիլ :

Լուսնին մէջ եթէ կայ շատ աւելի շահեկան բան մը , այն ալ հեռագիտակով տեսնուած լեռներն են , մանաւանդ առաջին քառորդին , որ ժամանակ արեւը զանոնք չեղակի լուսաւորելով՝ անոնց ցցուած մասը կը ցուցնէ եւ անոնց ետին կը նետէ սեւ , ուրուային ստուերներ : Առաջին քառորդէն առաջ լուսնի մահիկին ժանհակներն՝ իրիկուան երկնքին վրայ կախուած հեղուկ արծաթի կը նմանին : Օղակներ մեծ ու պզտիկ , հաստ ու բարակ , խոշոր ու ճղճիմ , աջ ու ձախ նետուած են կարծես լուսնին վրայ բոլորչի ձեւով մը : Բայց այդ օղակներն որքան մօտենան գունտին , այնքան թերատ կ'երեւան :

Այս օղակային ձեւերն այնչափ զարմանալի են որ երբ առաջին անգամ աստղագէտները տեսան զանոնք 17րդ դարուն , իրենց տեսածին չկրցին հաւատալ եւ բնութեան ալ վերադրել չուզելով՝ կարծեցին թէ արհեստական շինութիւններ են , պարզապէս կլիմայի եւ լուսնային բնակիչներու աշխատութեան արդիւնք : Նոյն իսկ Գիլիէր այդ համոզումն ունէր : Իրենց ուշադրութիւնը չէր գրաւած սակայն վիթխարի տարածութիւնն այն շինութեանց , որոնք չրջանակ ըլլալէ աւելի բաղմանկիւններ են :

Լուսնին մէջ գտնուած բոլոր լեռները խոռոչաւոր են : Ենթադրենք որ ճամբորդ մ'ուզէ լուսնային դաշտերու մէջէն անցնիլ . իր ճամբորդութեան ամբողջ տեւողութեանը մէջ՝ իրարու վրայ բարձրացած պատ-

նէշներու պիտի հանդիպի եւ մագլցելով անոնց բարձր գագաթներուն վրայ պիտի ելլէ , ուրկից պիտի կրնայ վայելել հիանալի տեսարաններ : Բայց , երբ ուզէ լեռնագագաթին վրայէն անցնիլ , տարբեր ճամբով մը վար իջնելու համար , անկարելի է . որովհետեւ լեռը գագաթ չունի : Լեռը՝ փոխանակ լեռնադաշտի , խոռոչաւոր է եւ իր խառնարանը մօտակայ դաշտին կը հաւասարի : Ուրեմն՝ կամ պէտք է իջնել խառնարանին մէջ (որուն տրամագիծը շատ անգամ հարիւր քիլօմէթր է) , կամ հակառակ կողմի վիթխարի հովիտն ի վեր ելլել ու նորէն իջնել եւ կամ անպարիսպ բարձրաբերձ լեռներով շրջապատուած խորտ ու բոբոտ պատնէշէն պէտք է վար իջնել :

Իրաւ է որ լուսնին վրայ կատարուած ճամբորդութիւն մը՝ մկանունքներու համար շատ աւելի նուազ յոգնեցուցիչ է քան երկրիս վրայ , բայց այս տեսակ պոռչտներն անհամեմատ կերպով դժուար են քան ինչ որ կ'ընեն մեր ալպեան խիզախ հերոսները :

Լուսնային լեռները քանի մը մէթր մօտէն չափուած են , (քան մ'որ երկրայիններու համար կարելի չէ եղած) : Այդոնց ամենէն բարձրը 7000 մէթրէն աւելի կ'ենթադրուի , որմէ կրնանք հետեւցնել թէ արբանեակը մոլորակէն աւելի լեռնոտ է եւ թէ հոն լեռնահրային հսկաները շատ աւելի ստուար թիւ մը կը կազմեն քան հոս : Մեր ամենէն մեծ սարերը , ինչպէս Կաօրիսանքար , Հիմալայա լեռնաշղթային ամենաբարձր գագաթը , որուն 8,840 մէթր բարձրութիւնը մեր երկրային տրամագծին 1140րդ մասին կը համապատասխանէ , ինչպէս նաեւ լուսնային խոշոր սարերը , որոնք 7,700 մէթր հաշուուած են , լուսնային տրամագծին 470րդ մասին կը հաւասարին :

Լուսնին մէջ բնաւ մթնոլորտ չկայ , իսկ եթէ կայ՝ այն ալ ծործորներու մէջ միայն : Ամպ , մառախուղ , անձրեւ , ձիւն երբեք դոյուլութիւն չունին հոն : Երկինքը միշտ սեւ է եւ դիշեր ցերեկ առողաղարդ :

Լուսնային օրը մերինէն տասնհինգ անգամ աւելի երկար է , որովհետեւ արեւը մէկ ամսուան մէջ կը լուսաւորէ ամբողջ լուսինը . երեք հարիւր յիսուն չորս ժամ հաշուուած է արեւին ծագումէն մինչեւ մայրը մտնելը : Արեւին ծագումէն առաջ եթէ լուսնին մէջ հասնինք , արեւին ծագումն աւետող արշալոյս չենք տեսնիր . որովհետեւ առանց մթնոլորտի այդ չկայ : Մութ հորիզոնին վրայ յանկարծ երեւան կուգան արեւդակնային ճառագայթները , սրոնք նախ լեռներու գագաթները կը լուսաւորեն , մինչդեռ անդին դաշտերու ծործորները մութի մէջ կը մնան : Լոյսը կամաց կամաց կ'աւելնայ հոն , որովհետեւ մինչդեռ երկրիս վրայ , կեդրոնական լայնութիւններու մէջ , արեւը երկու վայրկեան մէկ քառորդի մէջ կը ծագի , լուսնին վրայ դրեթէ մէկ ժամէն կը ցաթէ . հետեւաբար քանի մը վայրկեան լոյսը տկար կըլլայ եւ ծայրահեղ դանդաղութեամբ կ'աճի : Տեսակ մը կարճատեւ արշալոյս մըն է ան .

որովհետեւ երբ կէս ժամէն արեւին կէս սկաւառակը բարձրացած է , արդէն շատ թանձր կ'երեւայ , որպէս թէ ամբողջովին բարձրացած ըլլար հորիզոնին վրայ : Հոն՝ իր ամբողջ դարաւանդներով ու վառվռուն մթնոլորտովը կը ներկայանայ մեծ աստղը :

Լուսնին մէջ մթնոլորտի զգալի պակասը՝ մեր լեռներուն վրայ եղած կլիմային համահաւասար արդիւնք մը կուտայ : Այդ լեռներու մէջ օդի անօսրութիւնն այնքան շեշտուած է , որ արեւն անկարող կ'ըլլայ իր ջերմութիւնը թափանցելու :

Ֆլամարիոնի հետեւողութեամբ՝

ՀՐԱՏ

Պ Ե Ղ Ա Տ Ո Ս Ի Թ Ղ Թ Ի

Ի լրումն «Բանասէր»ի անցեալ տարւայ Դ պրակին մէջ զետեղւած «Թուղթ Պիղատոսի դատաւորի , զոր յետ խաչելութեանն Քրիստոսի գրեաց առ Տիբերիոս կայսրն Հռոմայ» , հրաւիրում եմ արգոյ բանասէրներ ի ուշադրութիւնը նաեւ «Պիղատոսի մահը» գրութեան վերայ , որ շարունակութիւնն է յիշեալ Պիղատոսի Թղթի (1) :

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՑ

Փետր. 22-ին 1902 թ.

Թիֆլիս

• •

Եւ իբրեւ եհաս հրովարտակն ի Հռոմ , եւ ընթերցան առաջի կայսերն , լինելն ընդ նմա բազումք ի մեծամեծաց , զոր իբրեւ լուան , զարմացան , եւ զահի հարան , եւ երկեան յոյժ եւ ասեն . Ուրեմն չարութիւն Պիղատոսի՞ արար զխաւարն զայն եւ զշարժն ամ. տիեզերաց : Եւ բարկացեալ կայսրն , առաքեաց զինուորս եւ ետ ածել զՊիղատոս կապանօք ի Հռոմ : Եւ նստեալ կայսրն ի տաճարն կոոց սնկղիտոսօք եւ ամ. մեծամեծօք , եւ ետ ածել զՊիղատոս առաջի իւր եւ ասէ ցնա . Երիցըս թշուառակա՛ն , ընդէ՞ր իշխեցեր եւ յանդգնեցար գործել զայնպիսի իրս յայրն այն Որդին Ածյ. եւ կորուսեալ զամ. տիեզերս :

Եւ ասէ Պիղատոս . Ո՛վ ինքնակալ , անպարտ եմ ես . այլ նախարարքն հրէից եւ ամ. ժողովուրդք եղին դատաւարտք նորա :

Ասէ կայսրն . Եւ ո՞յք են , զոր ասես վասն նոցա :

Ասէ Պիղատոս . Հերովդէս , Փիլիպոս , եւ Արքեղայոս , Աննա , եւ Կայիափա , եւ այլ քահանայքն , եւ բազմամբոխն ժողովուրդն :

Կայսրն ասէ . Եւ զիա՞րդ դու լսող եղեր նոցա :

Ասէ Պիղատոս . Լիրբք եւ անհնաղանդք են իշխանաց ազգն հրէից :

(1) Վեր. հ. Եսայի վ. Տայեցի իր «Անկանոն դիրք նոր Կտակարանաց» աշխատութեան մէջ հրատարակած է թէեւ , բայց ներկայս տարբեր օրինակէ մը քաղուած լինելուն՝ այստեղ կը հրատարակենք վերստին :